ମୋ ନୟନ ପଥେ ରହିଥାଅ ଜଗନ୍ନାଥ

● ଶ୍ରୀ ପୂର୍ଣ୍ଣେନ୍ଦୁ କୁମାର ନନ୍ଦ

ବହୁ ପ୍ରାଚୀନ କାଳରୁ ଭାରତୀୟ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ପରମ୍ପରାରେ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କର ପ୍ରମୁଖ ଦେବତାଙ୍କୁ ବିଶ୍ୱନାଥ, ଲୋକନାଥ, ବଦ୍ରିନାଥ, ଭେଙ୍କଟନାଥ ଓ ଜଗନ୍ନାଥ ନାମରେ ସମ୍ବୋଧନ କରାଯାଇଛି । ବସ୍ତୁତଃ ହିନ୍ଦୁ ତ୍ରିଦେବ ପରିକଳ୍ପନାରେ ପୌରାଣିକ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କୁ ଜଗନ୍ନାଥ ଶବ୍ଦରେ ସମ୍ବୋଧନ କରାଯାଇଛି । ଏଣୁ ବିଷ୍ଣୁସହସ୍ରନାମରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତରରେ ଭୀଷ୍ମଦେବ ଯଥାର୍ଥରେ କହିଛନ୍ତି :-

ତସ୍ୟ ଲୋକପ୍ରଧାନସ୍ୟ ଜଗନ୍ନାଥସ୍ୟ ଭୂପତେଃ

ବିଷ୍ଣୋର୍ନାମସହସ୍ରଂ ମେ ଶୃଣୁ ପାପଭୟାପହମ୍ ।

ସେହିପରି ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ପୁରାଣ ଅନ୍ତର୍ଗତ ସପ୍ତଶତୀ ଚଣ୍ଡୀରେ ମଧ୍ୟ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ନାମରେ ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଛି । ଯଥା :-

ଉତ୍ତସ୍ଥୌ ଚ ଜଗନ୍ନାଥଃ ତ୍ୱୟା ମୁକ୍ତୋ ଜନାର୍ଦ୍ଦନଃ

ବାଲ୍ମିକୀ ରାମାୟଣରେ ମଧ୍ୟ ଉତ୍ତରାକାଣ୍ଡରେ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ବିଭୀଷଣଙ୍କୁ ଇକ୍ଷ୍ୱାକୁ କୁଳର ଦେବତା ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଆରାଧନା କରିବାକୁ କହିଥିଲେ । ଯଥା :-

ଆରାଧୟ ଜଗନ୍ନାଥଂ ଇକ୍ଷ୍ୱାକୁକୁଳଦୈବତମ୍ ।

ବେଦରେ କିମ୍ବା ଉପନିଷଦରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଶବ୍ଦର ଉଲ୍ଲେଖ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ, ବେଦ ଓ ଉପନିଷଦ କାଳୀନ ସଭ୍ୟତାର ଶେଷଭାଗରେ ଅର୍ଥାତ୍ ପୁରାଣ ଯୁଗର ଆରମ୍ଭରେ ଅବତାର ବାଦକୁ ଭିତ୍ତି କରି ପୂର୍ବ ଭୂଖଣ୍ଡରେ ନୀଳ ସାଗର ତୀରରେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଅଂଶ ଭାବରେ ଦାରୁମୟ ସ୍ୱରୂପରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରାଯାଇଥିଲା । ଅବଶ୍ୟ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ, ଇତିହାସ ଓ ପୁରାଣର ପରିସୀମା ମଧ୍ୟରେ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବା ସହଜସାଧ୍ୟ ନୁହେଁ । କେଉଁ ସ୍ମରଣାତୀତ କାଳରୁ ପୂର୍ବ ଭୂଖଣ୍ଡରେ ବାଲୁକାମୟ ଘଞ୍ଚ ଅରଣ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ ନୀଳାଚଳରେ ଦାରୁବ୍ରହ୍ମଙ୍କୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରାଯାଇଥିଲା, ତାହା ଗବେଷକ ଓ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କୁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ୱିତ କରିଥାଏ । ବହୁ ଗବେଷଣା ସତ୍ତ୍ୱେ ଦାରୁବ୍ରହ୍ମଙ୍କ ଆବିର୍ଭାବର ପ୍ରକୃତ ସମୟ ନିରୂପଣ ଏଯାବତ୍ ହୋଇନାହିଁ । ଡ଼କ୍ଟର ମହତାବ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଗବେଷକମାନେ ବୌଦ୍ଧ ତ୍ରିରତ୍ନ ରୂପେ ଦାରୁବ୍ରହ୍ମଙ୍କୁ ପରିଚିତ କରାଇ ତାଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବକୁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟପୂର୍ବ ତୃତୀୟ ଶତାବ୍ଦୀ ବୋଲି ଯେଉଁ ମତ ଦେଇଛନ୍ତି, ତାହା ମଧ୍ୟ ସର୍ବତୋଭାବେ ଗ୍ରହଣଯୋଗ୍ୟ ହୋଇନାହିଁ । ସେହିପରି କିମ୍ବଦନ୍ତୀର ବିଶ୍ୱାବସୁ, ବିଦ୍ୟାପତି ଯେଉଁ ନୀଳମାଧବଙ୍କୁ ପ୍ରଥମେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ରୂପେ ଅନୁଭବ କରିଥିଲେ, ସେ କିପରି ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହେଲେ,ତାହା ମଧ୍ୟ ଗବେଷଣା ସାପେକ୍ଷ । ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ନୀଳମାଧବ ଶବ୍ଦକୁ ଯେପରି ଅର୍ଥ କରିଥିଲେ, ସେଥିରୁ ନୀଳମାଧବ ଏକ ନୀଳମଣିମୟ ବିଷ୍ଣୁମୂର୍ତ୍ତି ରୂପେ ପରିଚିତ ହୋଇଥାନ୍ତି । ସେହି ନୀଳମାଧବ ଶବର ଜାତିର ପ୍ରଥମ ଆରାଧ୍ୟ ଦେବତା ରୂପେ ବିଶ୍ୱାବସୁଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଶାବରୀୟ ମନ୍ତ୍ର ଓ ଅରଣ୍ୟଜାତ ଫଳ ପୁଷ୍ପଦ୍ୱାରା ଉପାସିତ ହେଉଥିଲେ । ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର ବିଷୟ ଏହି ଯେ, ଖ୍ରୀଷ୍ଟପୂର୍ବ ସମୟରେ ପୂର୍ବ ଭୂଖଣ୍ଡରେ ଏପରି ଏକ ଆର୍ଯ୍ୟ ଧର୍ମର ଦେବତା କିପରି ଭାବରେ ଶାବରୀୟ ମନ୍ତ୍ରର ଉପଚାରରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ଥିଲେ, ତାହାର ପ୍ରମାଣ ମିଳେ ନାହିଁ । ଏହାର କାରଣ ଇନ୍ଦ୍ରନୀଳମଣିମୟ ଏହି ମୂର୍ତ୍ତିଟି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଅଂଶାବଶେଷରୁ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା ବୋଲି ଆଉ ଏକ ମତ ରହିଛି । ତେବେ ପ୍ରଶ୍ନ ହୁଏ, ଆର୍ଯ୍ୟ ଧର୍ମର ନୀଳମାଧବ କିପରି ଅଣଆର୍ଯ୍ୟ ଶବର ଗୋଷ୍ଠୀର ମୁଖ୍ୟ ବିଶ୍ୱାବସୁଙ୍କୁ ତାଙ୍କର ପରମଭକ୍ତ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କଲେ ? ଏପରିକି ବିଦ୍ୟାପତିଙ୍କ ଠାରୁ ନୀଳମାଧବଙ୍କ ମାହାତ୍ମ୍ୟ ବିଷୟ ଶୁଣି ଯେତେବେଳେ ଅବନ୍ତୀର ରାଜା ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ତାଙ୍କ ଦର୍ଶନ ପାଇଁ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପହଞ୍ଚିଲେ, ସେତେବେଳେ ନୀଳମାଧବ ସ୍ୱୟଂ ପାତାଳୀ ହୋଇଗଲେ । ତେଣୁ କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ଅନୁଯାୟୀ ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନଙ୍କ

ତପସ୍ୟାର ପ୍ରଭାବରେ ନୀଳମାଧବ ପୁନର୍ବାର ଦାରୁମୂର୍ତ୍ତି ରୂପେ ସମୁଦ୍ର କୂଳରେ ଭାସି ଆସି ଲାଗିଥିଲେ ।

ବହୁ ଗବେଷକଙ୍କ ମତରେ ଦାରୁବ୍ରହ୍ମ ପ୍ରଥମେ ବୌଦ୍ଧ ଦେବତା ରୂପେ ଉପାସିତ ହେଉଥିଲେ । ଅଶୋକଙ୍କର ଉତ୍କଳ ଆକ୍ରମଣ ପରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମ ପ୍ରସାର ଲାଭ କରିଥିଲା ଓ ବର୍ତ୍ତମାନ ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ଯେଉଁଠି ଅଛି, ସେଠାରେ ଏକ ବୌଦ୍ଧ ସ୍ତୂପ ଥିଲା ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ବୌଦ୍ଧମାନେ ତ୍ରିରତ୍ନ ଉପାସନା କରୁଥିଲେ ଓ କାଳକ୍ରମେ ପୂର୍ବ ଭୂଖଣ୍ଡର ଶବରମାନେ ବୌଦ୍ଧ ତ୍ରିରତ୍ନଙ୍କୁ ବର୍ତ୍ତମାନର ପ୍ରତୀକାତ୍ମକ ଦାରୁମୂର୍ତ୍ତିରେ ରୂପାନ୍ତରିତ କରିଥିଲେ । ଏହି ତଥ୍ୟକୁ ଭିତ୍ତି କରି ଏବଂ ବୌଦ୍ଧସ୍ତୂପ, ଚୈତ୍ୟ ଓ ଦନ୍ତପୂଜା ପ୍ରଭୃତିର ବର୍ଣ୍ଣନାକୁ ଗ୍ରହଣ କରି ଡ଼କ୍ଟର କନିଙ୍ଗହାମ୍, ଉଇଲିୟମ ହଣ୍ଟର ଓ ଡ଼କ୍ଟର ମହତାବ ପ୍ରଭୃତି ଐତିହାସିକମାନେ ଦାରୁବ୍ରହ୍ମଙ୍କୁ ବୌଦ୍ଧ ଦେବତା ରୂପେ ପ୍ରତିପାଦିତ କରିଥିଲେ । ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ବହୁ ଗବେଷକ ସପ୍ତମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଇନ୍ଦ୍ରଭୂତିଙ୍କ ରଚିତ ଜ୍ଞାନସିଦ୍ଧି ଗ୍ରନ୍ଥର ମଙ୍ଗଳାଚରଣରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ସର୍ବ ବୁଦ୍ଧମୟ ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଥିବା ବିଷୟରେ ସୂଚନା ଦେଇଛନ୍ତି । ଯଥା:-

ପ୍ରଣିପତ୍ୟ ଜଗନ୍ନାଥଂ ସର୍ବଜୀନବରାର୍ଚ୍ଚିତଂ

ସର୍ବବୁଦ୍ଧମୟଂ ସିଦ୍ଧିବ୍ୟାପିନଂ ଗଗନୋପମମ୍

ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ଦାସ ଜଗନ୍ନାଥ ସଂସ୍କୃତିକୁ ଗଭୀର ଭାବରେ ଗବେଷଣା କରି ମୂଳତଃ ତାଙ୍କୁ ଭଗବତ୍ ଗୀତାରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ରୂପେ ଉପଲବ୍ଧି କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ସେ ଡ଼କ୍ଟର ମହତାବ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କର ମତକୁ ଗ୍ରହଣ ନ କରି ଦାରୁବ୍ରହ୍ମଙ୍କୁ କଳିଙ୍ଗ ଜୀନ ରୂପେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲେ । ଏଥିପାଇଁ ଜୀନନାଥ ଓ ଜଗନ୍ନାଥ ଶବ୍ଦର ସାଦୃଶ୍ୟ ଓ ଜୈନ କେବଳୀ ଭାବ ଓ ଜଗନ୍ନାଥ ସଂସ୍କୃତିର କୈବଲ୍ୟ ଚେତନା ଇତ୍ୟାଦିକୁ ପ୍ରମାଣ ସ୍ୱରୂପ ଦର୍ଶାଇଥିଲେ ।

ବହୁ ଗବେଷଣା, ଐତିହାସିକ ପ୍ରମାଣ, ପ୍ରତ୍ନତାତ୍ତ୍ୱିକ ଓ ଶିଳାଲେଖର ବିବରଣୀ ସତ୍ତ୍ୱେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଏବେ ମଧ୍ୟ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ରୂପେ ମୂଳତଃ ଉପାସିତ ହେଇ ଆସୁଛନ୍ତି । ଏଣୁ ତାଙ୍କର ନିତ୍ୟ ପୂଜା 'ଗୋପାଳାର୍ଚ୍ଚନ ପଦ୍ଧତି'ରେ ହୁଏ ଓ 'ଗୋପୀଜନ ବଲ୍ଲଭ' ମନ୍ତ୍ରରେ ତାଙ୍କର ନୈବେଦ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରାଯାଏ । ଏତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଅବତାର ସମ୍ପର୍କୀୟ ବହୁବିଧ ଘଟଣାବଳୀକୁ ନେଇ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ବେଶ, ଯାତ୍ରା, ନୀତି ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୁଏ । ବାସ୍ତବରେ ଯେଉଁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କାଳିନ୍ଦୀ ତଟରେ ନିଜର ବେଣୁବାଦନ ଦ୍ୱାରା ସହସ୍ର ଗୋପୀଙ୍କୁ ଆକୃଷ୍ଟ କରିଥିଲେ, ସେହି କୃଷ୍ଣ ଜଗନ୍ନାଥ ନିଜର ବିରାଟ ଚକ୍ଷୁ ଯୁଗଳ ଦ୍ୱାରା ସହସ୍ର ଭକ୍ତ ଓ ଭକ୍ତାମାନଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ ପାଇଁ ଆକୃଷ୍ଟ କରି ଆସୁଛନ୍ତି । ଏଣୁ ଆଦି ଶଙ୍କର ଯଥାର୍ଥରେ କହିଥିଲେ :-

ଚାହେଁ ନା ମୁଁ ରାଜ୍ୟ, ଚାହେଁନା ସୁବର୍ଣ୍ଣ
ଅବା ମାଣିକ୍ୟ ବିଭବ
ଚାହେଁନି ସୁନ୍ଦରୀ, ବିଶ୍ୱ ମନୋହାରୀ
ବର ବଧୂର ସଂଯୋଗ
ସବୁବେଳେ ପ୍ରଭୁ ପ୍ରମଥ ପତି ଯେ
ଗାଆନ୍ତି ତୁମ ଚରିତ
ଜଗତର ସ୍ୱାମୀ, ମୋ ନୟନ ପଥେ
ରହିଥାଅ ଜଗନ୍ନାଥ ।

❒❒❒

ଡ଼ି. ୨୪, କଳ୍ପନା ଫ୍ଲାଟ୍
ଭୁବନେଶ୍ୱର

ଦୟାକରି ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ଭିତରକୁ ମୋବାଇଲ୍ ଫୋନ୍ ନିଅନ୍ତୁ ନାହିଁ ।

ପ୍ରଶାସକ, ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର, ପୁରୀ